

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/42397>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-06 and may be subject to change.

Col: 0501.23

Date: Sat, 08 Jan 2005 12:43:34 +0100
From: Peter-Arno Coppen <P.A.Coppen@let.kun.nl>
Subject: Col: 0501.23: Linguïstisch Miniatuurtje C: Vakgenoten!

Linguïstisch Miniatuurtje C: Vakgenoten!

Bij de opening van dit bijzondere jaar moet ik u even ernstig toespreken. Maandenlang heb ik gezwegen, in de stille hoop dat een van u zou opstaan om zijn of haar licht over de kwestie te laten schijnen. Reikhalzend zag ik uit naar het nieuwe nummer van het tijdschrift *Nederlandse Taalkunde* voor een scherpe semantische analyse van de gewraakte zinsnede. Nauwlettend spelde ik de commentaren en brieven in de dag- en weekbladen en volgde ik de talloze talkshows op radio en televisie voor een taalwetenschappelijk verantwoorde opmerking over het gezegde. Ten einde raad heb ik zelfs alle columns van het schier oneindige leger van linguïstische en paralinguïstische deskundigen nagevlooid op een zinnig woord hierover. Maar het was allemaal vergeefs. Zowat alles is over het incident te berde gebracht, maar in het geweld van de politiek-ethische discussie is de taalkundige essentie blijkbaar verloren gegaan, of nog erger: onopgemerkt gebleven.

Waar waren de taalkundigen toen het er werkelijk toe deed? Waar waren de semantici die de ontredderde taalgemeenschap uit de spraakverwarring hadden moeten leiden? Hoe hebben wij het zover kunnen laten komen?

Misschien dacht u dat u belangrijker zaken aan uw hoofd had. Misschien was u bezig met baanbrekend onderwijs of onderzoek. De studenten hongeren ongeduldig naar kennis, en de deadlines doemen aan het einde van het jaar onverbiddelijk op. Misschien ook was u van oordeel dat we de taalwetenschap koste wat kost uit het publieke debat moeten houden, om te voorkomen dat maatschappelijke woelingen de aandacht afleiden van onze mooie zuivere theorieën. Of was u soms onzeker van uw zaak, of bevreesd voor afkeurende geluiden uit de samenleving?

Al deze uitvluchten vormen mijns inziens geen geldig excuus om te zwijgen. U had de kwestie gemakkelijk kunnen integreren in uw onderwijs, en er was geen bijzonder diepe analyse nodig geweest om taalkundige helderheid te scheppen. De zaak is theoretisch zo klaar als een klontje, en in plaats van dat de aandacht zou worden afgeleid van onze mooie zuivere theorieën zouden deze juist in het volle licht zijn gesteld. Onzekerheid was al helemaal misplaatst, en wat die vrees voor afkeuring betreft: ik dacht dat wij na de laatste spellingwijziging wel het een en ander gewend waren. Erger kan het niet worden.

Al heeft niemand het dan uitgesproken, het moet toch gezegd worden. Wij zijn het als taalkundigen moreel verplicht om onze deskundigheid toe te passen op het werkelijke leven. Het is even doorbijten, maar het is voor ons eigen bestwil. En omdat u allen het in deze heeft laten afweten, zal ik het dan maar weer doen: *iemand dood wensen* is iets heel anders dan *graag willen dat iemand dood gaat*.

Ik begrijp wel dat u, juist in deze tijd, in verwarring raakt bij deze constructie. U wenst de hele dag iedereen een gelukkig nieuwjaar, en dat noemt u een *nieuwjaarswens*. Naar analogie denkt u dat het woord *doodswens* erop wijst dat *iemand dood wensen* een constructie is met

het zelfstandig naamwoord *dood*. *Doods* is immers de tweede naamval van het woord *dood*. Toch zult u het met me eens zijn dat de nieuwjaarswens als *toewensendient* te worden begrepen (*ik wens u een gelukkig nieuwjaar toe*). Zo is ook de *doodswens* afgeleid van *ik wens iemand (de) dood toe*. Op jezelf betrokken is de *doodswens* dan het verlangen naar de eigen dood. In de constructie *ik wens je dood* echter kan het woord *dood* worden aangevuld met allerlei versterkingen (zoals *hartstikke*, *helemaal* of misschien zelfs het voorvoegsel *mors-*) die onverenigbaar zijn met een zelfstandig naamwoord, maar juist passen bij een bijvoeglijk naamwoord: *ik wens je hartstikke dood*. Daarom kan *dood* in deze constructie geen zelfstandig naamwoord zijn, en het verband tussen *iemand dood wensen* en het woord *doodswens* is indirect. Het woord *doodswens* is niet afgeleid van de constructie *iemand dood wensen*.

Als u in uw opleiding de elementaire cursussen zinsontleding nog hebt gevolgd (en wie van mijn vakgenoten heeft dat niet?), dan zult u de uitdrukking *iemand dood wensen* herkennen als een constructie met lijdend voorwerp *iemand* en bepaling van gesteldheid *dood*. In elke inleiding moderne grammatica wordt deze combinatie van zinsdelen geanalyseerd als een zogeheten *small clause* (ik heb dat in een eerdere aflevering van deze column een *minizin* genoemd): het predikaat *dood* is van toepassing op het subject *iemand*. Ook in de traditionele zinsontleding wordt de parafrase van de subject-predikaatverbinding *iemand is (of: gaat) dood* als een hulpmiddel bij de analyse gebruikt. *Iemand dood wensen* is dan *wensen dat iemand dood gaat*. Ik denk dat hier de verwarring begint.

Dat *iemand dood wensen* een bijzondere constructie is, daar heb ik in een vorig miniatuurtje (<http://www.neder-1.nl/archieven/miniaturtjes/950101.html>) al eens op gewezen. Daar ging het om modale hulpwerkwoorden (zoals *willen* en *moeten*) die gecombineerd kunnen worden met richtingsbepalingen (zoals *weg* of *naar huis*), en met slechts een handjevol bijvoeglijke naamwoorden, zoals *vol*, *leeg*, en... *dood*. In dat miniatuurtje was het punt dat het adjectief *dood* blijkbaar een betekenisaspect *richting met eindpunt* in zich droeg. In het geval *iemand dood wensen* zien we hetzelfde patroon: richtingsbepalingen (*naar de bliksem*) prima, andere adjectieven (*rijk*, *arm*, *ziek*) onmogelijk. Dus: *iemand dood wensen* is dezelfde constructie als die met modaal hulpwerkwoord.

Tussen twee haakjes, *willen* is natuurlijk wel iets anders dan *wensen*. Om te beginnen is *wensen* wat formeler, wat *ritueler* zou je bijna zeggen. Maar je zou toch ook moeten constateren dat *wensen* een wat actievere rol van het onderwerp uitdrukt. *Wensen* veronderstelt een bewuste hiërarchische verhouding: een persoon met macht (een baas) wenst van een ondergeschikt iemand een dienst, of een ondergeschikt iemand wenst van iemand met macht (een godheid, Sinterklaas) een gunst. Een kind dat een gameboy *wil* kan een passief verlangen koesteren, een kind dat een gameboy *wenst* doet dat in een hiërarchische verhouding waarvan het zich bewust is. Een baby kan melk *willen*, maar hij *wenst* die nooit.

Is daarmee *iemand dood wensen* al moreel anders -en laakbaarder- dan *graag willen dat iemand dood gaat*, de werkelijke semantische kwestie is hiermee nog niet aangeroerd. Die is namelijk dat *iemand dood wensen* de afstand van een voorstellingswereld wegneemt.

Je hoeft maar heel weinig van formele semantiek te weten om het verschil uit te leggen. Eigenlijk niets, want het kan al met een heel eenvoudig voorbeeld. Als Marjon de Hond een computeruitdraai ziet van het neerslagpatroon in heel Nederland, dan kan zij zeggen *Ik zie dat het in Friesland regent*. Zegt zij daarentegen *Ik zie het in Friesland regenen*, dan moeten wij aannemen dat zij daadwerkelijk de regen in die provincie ziet neerdalen. Hoe komt dit?

Er zijn al meer linguïsten geweest (onder andere Arnold Evers in 1975) die erop gewezen hebben dat een beknopte bijzin qua betekenis vaak *versmelt* met de hoofdzin, in tegenstelling tot de gewone bijzin (*clause union*noemden ze dat). In de formele semantiek wordt dat verschil vertaald in termen van *mogelijke werelden*. Wie zegt *ik wil dat jij doodgaat* roept een voorstellingswereld op waarin de aangesprokene doodgaat, en spreekt uit dat hij die wereld prefereert. Zegt hij daarentegen *ik wens jou dood*, dan ontbreekt deze voorstellingswereld. De dood van de aangesprokene wordt niet gesitueerd in een ideale voorstellingswereld, maar in de werkelijkheid waarin het gesprek plaatsheeft. Dat is fundamenteel dichterbij.

In de kwestie die daadwerkelijk heeft plaatsgevonden is het ene gezegd (misschien niet met die exacte woorden, maar laten we dat even aannemen), en de andere constructie is door een journalist gebruikt om weer te geven wat er gezegd is. De korte en krachtige versie, *iemand dood wensen*, hoewel feitelijk onjuist en moreel verschillend, is vervolgens door iedereen omarmd en gebruikt, en geen taalkundige die opstaat en er iets van zegt. Het is om te huilen.

Vakgenoten, wij zijn als taalkundigen al vaker gekapitteld vanwege ons gebrek aan taalgevoel. Dat het onderhavige incident aantoont dat ook op de journalistenschool deze eigenschap niet liefdevol opgekweekt wordt, mag ons geen troost zijn. Dat de hele taalgemeenschap als een blinde olifant over dit soort semantische kwesties heendendert is een realiteit die wij onder ogen moeten zien. Maar het is allemaal geen reden om te zwijgen.

Laten wij het komende jaar uitroepen tot het jaar van de *spraakontwarring*. Laten wij onze deskundigheid bundelen en schouder aan schouder bij iedere gelegenheid die zich voordoet onze stem laten horen. Laten wij ons niet in de hoek laten drukken van de postzegelverzamelaars, natuurbeschermers of politie-agenten, maar de zaken aanpakken waar het in dit land echt om gaat. Het volk is ontredderd, men praat en schrijft maar raak, zonder dat iemand begrijpt wat er beweerd wordt. Wij zijn de deskundigen die mensen kunnen vertellen wat ze precies zeggen en hoe ze dat doen. Niet hoe ze het *moeten* doen, maar hoe ze het *doen*. Laten wij, met andere woorden, nu eens eindelijk onze verantwoordelijkheid nemen.

En met deze oproep wens ik u allen een goed 2005 (toe).

Peter-Arno Coppen